
La llibertat religiosa a Barcelona a la llum de la Constitució alfonsina (1876)

Joan Bada Elias*

Precedents que cal tenir presents

Fins arribar a la Constitució de 1876 l'Estat espanyol, al llarg del segle XIX, tingué set altres textos constitucionals, que van afrontar el tema de la situació de la religió catòlica en relació a l'Estat constitucional. Cal fer-hi, doncs, un breu comentari. L'estatut de Baiona (6 juliol 1808), atorgat per Josep I Bonaparte, i la Constitució aprovada a Cadis (19 març 1812) es proclamaven confessionals i prohibien qualsevol altra religió. La Constitució proclamada després del terrabastall del bienni 1835-1837, es limitava a constatar que era la religió que professaven els espanyols i a mantenir els eclesiàstics i el culte com a compensació per la desamortització (19 juliol 1837). La progressiva moderació del govern va dur a una nova Constitució, que va recuperar altra vegada la confessionalitat i, evidentment, va mantenir el pressupost de culte i clerecia (23 maig 1845). El canvi polític que va comportar el bienni 1855-1856 aconduí a una nova Constitució, que no va arribar a ser promulgada (1856). El canvi més notable es va produir en la Constitució fruit de la Gloriosa (5 juny 1869), que, mantenint el pressupost de culte i clerecia, proclamava per primera vegada la llibertat de cultes. Com era d'esperar, el projecte de Constitució de la I República (17 juliol 1873) proclamava la separació entre l'Església i l'Estat, establia la llibertat religiosa i retallava algunes de les facultats que fins aquell moment tenia encara el catolicisme.¹

La restauració monàrquica i la seva Constitució (1876)

El pronunciament del general Pavia va acabar amb la República i va donar pas a un govern provisional més aviat conservador (3 gener 1874). Alfons XII proclamava el Manifest de Sandhurst i es presentava com a bon espanyol, bon catòlic i bon liberal, creant aquesta darrera afirmació algunes susceptibilitats enfront d'aquest nou monarca, que era proclamat pel general Martínez Campos (29 desembre 1874);

* Universitat de Barcelona.

1. Per a tots els textos constitucionals vegeu Enrique TIerno GALVÁN, *Leyes políticas españolas fundamentales (1808-1936)*, Madrid, Tecnos, 1968.

l'endemà, recordant vells temps, el rei s'adreçava als bisbes comunicant-los-hi i demanant pregàries d'acció de gràcies.² L'any següent, amb l'ocupació de la Seu d'Urgell, acabaria el conflicte amb els carlins, almenys des del punt de vista bèl·lic, i s'encaminaria cap al camp de la política. La qüestió religiosa continuaria estant present en el debat polític espanyol. La lluita ideològica per ubicar els catòlics en l'espai polític espanyol ompliria la tercera part del segle XIX i deixaria un rastre profund a Espanya encara en el segle XX.³

LA CONSTITUCIÓ DE 1876 (30 DE JUNY)

La Constitució que, avui per avui, ha tingut una més llarga durada va ser la de 1876, que perduraria fins a la dictadura del general Primo de Rivera (1923), és a dir, gairebé cinquanta anys.

Des de la perspectiva de la llibertat religiosa, el punt de partida era la Constitució de 1845, amb algunes petites modificacions en ordre als actes culturals de les religions no catòliques. L'article 11 establia tres aspectes: el catolicisme era la religió de l'Estat i la nació mantenia culte i clergat; ningú podia ser molestat ni per les opinions religioses ni per l'exercici del seu culte; i només la religió de l'Estat podia fer actes públics religiosos (cerimònies i manifestacions). Els arquebisbes, per dret propi, i els bisbes, per nomenament reial, podien ser senadors del regne (arts. 21 i 22), però en canvi els eclesiàstics no podien ser elegits membres del Congrés (art. 29).

L'APLICACIÓ I ELS SEUS PROBLEMES

En el moment en que va ser conegut el projecte, el nunci Giovanni Simeone va adreçar-se als bisbes advertint-los de les limitacions que tenia l'article 11 si se'l comparava amb les constitucions anteriors, i anunciant que el cardenal-secretari d'Estat adreçaria una queixa al govern espanyol, considerant que es lesionava el Concordat de 1851, que era reconegut vigent per ambdues parts. Segons el nunci, la formulació no respectava la unitat religiosa establerta i autoritzava l'exercici exterior de qualsevulla religió, garantint, així, la llibertat de cultes per la tolerància religiosa, contra l'esperit i la lletra de l'esmentat Concordat. L'afirmació que ningú seria molestat per les seves opinions religioses fa que de retruc –diu la circular– la inspecció eclesiàstica sobre les entitats d'ensenyament no sigui possible, la qual cosa també és contrària al Concordat. Acaba la circular urgint a una postura comuna en defensa de que «se restablezca en España su tradicional unidad religiosa, encarnada en su historia, en sus costumbres y en sus glorias» i recordant que la guerra civil (la Tercera Guerra Carlista), que encara es dona en part del regne, té com una de les seves causes el menysteniment per part dels anteriors governs d'aquesta unitat religiosa.⁴ Totes les províncies eclesiàstiques van ser estimulades a enviar representacions al rei per evitar la llibertat de cultes a la Constitució. La Tarraconense ho va fer el 26 d'octubre de 1875, demanant al rei «que restablezca la unidad religiosa en nuestra querida España, patria de tantos santos y cuna nobi-

2. *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona*, XVII (1875), pàg. 341. A partir d'ara *BOOB*.

3. Vegeu Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888*, Barcelona, Vicens Vives i Fundació Caixa de Barcelona, 1990.

4. *BOOB*, XVII (1875), Madrid, 18-IX-1875, pàg. 221-225.

lísima de tantos héroes y de tantos esclarecidos ingenios, célebres por su acrisolada piedad».⁵

El primer problema era si la Constitució que incloïa finalment la llibertat de cultes podia ser o no acceptada mitjançant jurament. L'antecedent era que la Constitució de 1869 havia estat acceptada per jurament. El govern va fer una declaració, afirmant que de cap manera entenia que per aital jurament el clergat quedés obligat a fer coses contràries a les lleis de Déu i de l'Església, i el nunci va enviar una circular autoritzant, en nom de Roma, a emetre el jurament.⁶

El segon problema era la interpretació de l'article 11, sobretot pel que fa a la qüestió dels actes públics realitzats pels protestants. Les congregacions de les diverses esglésies cristianes anaven creixent de forma progressiva però força minoritària; l'episcopat, per la seva banda, considerava que la interpretació havia de ser restrictiva, sobretot perquè van aparèixer moviments anarquistes, sectes hipnòtiques i espiritistes, i també creixien l'anticlericalisme i l'ateisme; per l'episcopat tot anava junt. Una mostra n'és la pastoral del bisbe José M. de Urquinaona, que arribava a Barcelona, procedent de Canàries, el 8 d'octubre de 1878; el gener següent, el dia de Reis, s'adreçava als seus diocesans, alertant-los contra «los falsos apóstoles que vienen de Inglaterra para descatolizar España», qualificant aquestes comunitats com «convencículos de Satanás» i amenaçant amb l'infern als que fomentessin les escoles protestants.⁷ A la pastoral de l'Advent de l'any 1882, Urquinaona insisteix encara en la unitat religiosa i qualifica d'absurda «l'afirmació que l'home és lliure en matèria religiosa i que totes les religions han de protegir-se de igual manera perquè totes tenen els mateixos drets», per acabar dient que l'afirmació de la igualtat religiosa és una «monstruosidad filosófica».⁸

El tema va quedar en segon terme fins a començament del segle XX; altres problemes més forts s'hi van interposar.

Lògicament, la legislació s'havia d'anar adequant a la nova Constitució, i ben aviat es van presentar els conflictes, ja que l'episcopat una i altra vegada recordava que les relacions entre l'Església i l'Estat s'havien de regular també pel Concordat de 1851, doncs no se'n havia firmat cap altre.

Com és fàcil d'imaginar, aquests temes conflictius eren: l'ensenyament amb un doble vessant, l'ortodòxia del què s'ensenyava i l'ensenyament de la religió a les escoles públiques; el matrimoni civil i el valor del matrimoni canònic; l'autoritat sobre els cementiris (molts havien estat secularitzats l'any 1868); la moral pública; i altres.

Entre els polítics de la monarquia en la regència de M. Cristina, en nom d'Alfons XIII, nascut el maig de 1886, a poc a poc s'obria camí la necessitat de tramitar un nou concordat amb Roma. Davant els rumors, el bisbe de Barcelona, cardenal Salvador Casañas,⁹ i els rectors del bisbat, van adreçar una exposició al rei en contra d'aquesta renovació, sobretot pels quatre punts que especialment volien

5. *BOOB*, XII (1875), Tarragona, 26-X-1875, pàg. 327-329.

6. *BOOB*, XIX (1876) Barcelona 29-V-1876, pàg.198.

7. *BOOB*, XXI (1879) Barcelona, 11-I-1879, pàg. 5-6.

8. *BOOB* XXIV (1882), Barcelona, 23-XI-1882, pàg. 474-475.

9. Havia estat bisbe d'Urgell i per les seves intervencions en ordre a calmar les tensions entre els catòlics per les qüestions polítiques havia estat creat cardenal (25 novembre 1895); nomenat bisbe de Barcelona (18 abril 1901) prengué possessió el 23 de setembre del mateix any i morí el 27 d'octubre de 1908.

revisar-se (supressió de bisbats, reducció de prebendes a catedrals i parròquies, disminució dels seminaris i desenvolupament dels instituts religiosos, per a resoldre l'ambigüitat del text concordatari). Una de les raons adduïdes per no fer-la era que la tolerància de cultes «en mala hora implantada» demana tot el contrari.¹⁰

Una de les primeres reformes dutes a terme va ser en el camp de l'ensenyament. Els prelats de la Tarraconense es van adreçar al Congrés i al Senat (en contra l'argumentació del ministre de Foment, que no dubtava en afirmar que l'ensenyament religiós «era essencial en la rudimentaria, accidental en la intermèdia, y totalmente innecesaria en la superior»). Afirmaven que el dogma i la moral catòlica demanaven no solament respecte sinó adhesió i defensa vigorosa i decidida; per tant urgien que fos mantinguda la supervisió eclesiàstica de tots els ensenyaments que podien transmetre idees contràries al catolicisme.¹¹ Un decret del Ministeri de Foment va recollir les peticions de la jerarquia i va regular l'ensenyament de la religió i moral en els instituts de segon ensenyament: creació de càtedra de religió, obligatorietat de l'assignatura però sense examen ni nota (excepte per aquelles carreres que l'exigeixen), el professor havia de tenir graus acadèmics, seria nomenat pel ministre a presentació del bisbe i no formaria part de l'escalafó de catedràtics (25 gener 1895). Posteriorment, es va determinar que no era obligatòria pels qui declarassin no professar la religió catòlica i es va establir l'obligatorietat de l'examen i la durada del curs, que era de tres hores setmanals (12 juliol 1895).¹² Com aplicació pràctica, en el *Boletín* apareix diverses vegades el recordatori als mestres de primària de l'obligació que tenien d'acompanyar els infants a missa en els dies de precepte.¹³

Seguint en la línia d'alguns bisbes anteriors, continua a Barcelona la insistència de mantenir una bona xarxa d'escoles parroquials,¹⁴ de realitzar les visites setmanals a les escoles a que els rectors tenien dret i d'estar molt atents els rectors a la creació d'escoles laiques, recordant-los que havien d'advertir als docents catòlics que no podien col·laborar-hi i que els pares en consciència no podien portar-hi els seus fills.¹⁵

El bisbe Urquinaona dedica una llarga pastoral al tema, centrat en aquest cas a l'augment de la «propaganda anticatòlica» que troba en les escoles laiques el seu òrgan difusor més important i també en les protestants («que más que para educar a los afiliados en su secta, se fundan en nuestra España católica para propagar el error y prevenir los ánimos contra nuestra Religión santa y contra sus ministros»); també les acusa d'atreure la gent gràcies a ajuts econòmics que els atorguen. Enfront, doncs, d'aquest panorama, el programa episcopal es basa en multiplicar les escoles catòliques –sobretot a les zones rurals on no n'hi ha de públiques–, revitalitzar l'antiga Junta Diocesana de Foment d'Escoles Parroquials –que presidirà ell mateix–, insistir en la visita setmanal a les escoles, mantenir la catequesi tots els

10. *BOOB*, XLIV (1902), Barcelona, 23-XI-1902, pàg. 529-534. La proposta per Catalunya era suprimir els bisbats de Vic, Urgell i Tortosa (Solsona ja no ho era), és a dir, suprimir els bisbats que no eren capital provincial, ja que es volia fer coincidir bisbat i província.

11. *BOOB*, XIX (1877), Tarragona, 30-V-1877, pàg. 271-272.

12. *BOOB*, XXXVII (1895), pàg. 127-128 i 225-229. El salari era de 2.000 pessetes a Madrid, 1.500 als instituts provincials i 1.000 a la resta.

13. *BOOB*, XXXI (1889), pàg. 242-243.

14. *BOOB*, XXI (1879), decret de l'1 de gener de 1879, pàg. 50-54.

15. *BOOB*, XXIII (1881), circular de 2 de setembre de 1881, pàg. 433-438.

diumenges de l'any i més insistentment en el temps quaresmal, que és quan caldria tenir diàriament algun acte de devoció, i tenir cura de l'assistència dels infants a la missa dels dies de precepte i de que els que en siguin aptes rebin la comunió mensualment. Per tant, calia organitzar escoles gratuïtes d'ambdós sexes d'acord amb les necessitats de cada veïnatge, tant a ciutat com a la ruralia; que segons les circumstàncies havien de ser diàries i nocturnes o dominicals, que el pla d'ensenyament primari fos ben ampli, però sobretot que hi tingués cabuda l'ensenyament religiós i l'aprenentatge del comportament catòlic; i, finalment, que els rectors, en consciència, estiguessin atents tant a si es fundaven escoles protestants com si eren suficients les catòliques, comunicant-ho immediatament a la Junta.¹⁶

En ajut d'aquest plantejament cal esmentar aquí la presència dels nous i antics instituts religiosos. Era un dels temes que no havia quedat resolt, en part per l'ambigüitat –crec que volguda– dels articles 29 i 30 del Concordat de 1851, que havia de regular-los de nou després de la desfeta de l'exclaustració i la desamortització (1835-1836). A la segona meitat del segle, havien nascut una sèrie d'instituts religiosos, sobretot femenins, dedicats, gairebé sempre, tant a l'ensenyament primari com a l'assistència a malalts en els hospitals comarcals. En el període 1826-1868, van ser 18 les fundacions femenines de vida activa iniciades a Catalunya, dues d'elles al bisbat de Barcelona, i en el període 1870-1900, en van ser 14, tres d'elles a Barcelona. Cal afegir que les lleis franceses, molt restrictives, van motivar la immigració de religiosos i religioses, en un total de 15 instituts de nova presència a Catalunya.¹⁷

Dos fets, a finals de la dècada dels vuitanta, van acabar de concretar què pensaven els bisbes sobre la situació de l'Església a l'Espanya de la Constitució alfonsina. D'una banda, la convocatòria a Madrid del Primer Congrés Catòlic (abril 1889), i de l'altra, la convocatòria per part del bisbe de Barcelona, Català i Albosa, d'un sínode barceloní (20-23 d'octubre de 1890).

No és ara ni aquí el moment oportú per a valorar l'obra dels Congressos a l'Espanya de finals del segle XIX, però sí fer alçaprem en alguns aspectes del primer Congrés, que volia anar creant un moviment polític unitari i, per tant, té un cert to programàtic.

Després de declarar que pensen «trabajar sin descanso para lograr que sea restablecida en nuestra patria la unidad religiosa» i de reclamar el restabliment dels Estats Pontificis, consideren que la «qüestió romana» no és de cap manera un tema purament italià, sinó de tot el catolicisme. Sobre quina ha de ser la posició de l'Església Espanyola en l'ensenyament en l'Estat espanyol, es diu:

A la Iglesia pertenece el derecho indiscutible de dirigir e inspeccionar la enseñanza en todos los establecimientos públicos y privados, derecho que es directo, supremo y exclusivo en lo que se refiere a las ciencias religiosas y morales, e indirecto y de intervención en todos los demás ramos del saber humano para

16. *BOOB*, XXV (1882), Barcelona, 9-VI-1882, pàg. 269-275.

17. Vegeu Joan BADA i Genir SAMPER (eds.), *Catalonia Religiosa. Atlas històric dels orígens als nostres dies*, Barcelona, Claret, 1991. Sobre la política religiosa dels governs espanyols és imprescindible José Manuel CASTELLS, *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea. Un estudio jurídico-administrativo (1765-1965)*, Madrid, Taurus, 1973.

exigir que en ellos no se enseñe cosa alguna contraria al dogma y a la moral católica, como así se reconoce en el Concordato de 1851 y se deduce de la Constitución vigente del Reino (art. 3).¹⁸

A partir d'aquest principi, el Congrés reclama que l'Estat empari i defensi l'Església en el lliure exercici del seu magisteri i ensenyament, que inclou la supervisió de tots els centres educatius (art. 4). El Congrés considera que els drets de l'Església estan perjudicats greument, perquè, d'una banda, s'ha suprimit l'ensenyament religiós i moral dels instituts, i s'ha reduït a «secundaria y accesoria» en les escoles normals,¹⁹ i de l'altra, no s'ajuda a l'Església a controlar l'ensenyament a les escoles primàries, en les que mestres de tendència atea ensenyen doctrines heterodoxes, amb el seu comportament deseduquen els infants i amb les biblioteques donen a conèixer llibres contraris a l'ortodòxia catòlica (art. 5). Vénen després una sèrie de peticions, com que tot (professorat, temàris, llibres) ha de ser catòlic, perquè són catòlics els que la remuneren i l'Estat també ho és; que ha de mantenir escoles lliures amb ensenyament catòlic en els seus diversos graus; que ha d'impedir la creació d'escoles anticristianes, neutres, laiques o atees, com també que les administracions públiques les subvencionin (art. 6); i que la religió catòlica ha de ser obligatòria en els instituts «enseñada por un sacerdote nombrado o aprobado a ese fin por el Ordinario» (art. 7). Segueixen dos articles dedicats a exhortar als «cultivadors de les ciències naturals» i als artistes, que s'esforcin en fer quadrar ciència i religió, que no s'oposen pas (arts. 8, 9). Els articles 10 i 11 estan dedicats a l'organització de l'Obra dels Congressos Catòlica, però el document retorna altra vegada a la qüestió escolar: cal promoure escoles gratuïtes, escoles dominicals (per minyones), protectorats (per industrials joves), caixes d'estalvis, biblioteques i tallers catòlics (art. 12); i a la moral pública: cal sancionar els blasfemadors d'acord amb el codi civil (art. 13), com també cal fer-ho amb els que violin les festes (art. 14) i els que abusin de les begudes (art. 15). Fora d'aquesta temàtica vinculada amb la política espanyola, el Congrés acaba recomanant que Espanya faci seva la campanya contra l'esclavisme africà iniciada pel cardenal Lavigerie i que el govern es plantegi l'ajut als espanyols que es veuen obligats a emigrar (art. 16).

L'altre fet notable per a Barcelona va ser el Sínode²⁰ convocat pel bisbe Català i Albosa, reprenent un costum eclesiàstic que havia quedat tallat l'any 1759 pel comportament regalista de Carles III. Les constitucions sinodals dedicaven els dos primers títols als errors i perills contra la fe, i als medis de propagar la doctrina cristiana.²¹ Com a errors principals eren considerats: el racionalisme –tant l'absolut com el mitigat–, el latitudinarisme, l'ateisme, el panteisme, el naturalisme, el indiferentisme, el liberalisme, el materialisme, el comunisme i el socialisme, l'espiritisme, el magnetisme i l'hipnotisme. Com a perills a evitar: les sectes maçòniques «amb les afins i adherents», les escoles laiques, la mala premsa escrita (diaris, revis-

18. *BOOB*, XXXII (1889), pàg. 209-215, «Resumen de las Conclusiones del Congreso católico», que van firmades pel secretari del cardenal president.

19. Recordem que fins a temps recents “escoles normals” eren les Escoles de Magisteri.

20. Recordem que un sínode, en l'Església Catòlica, és la reunió dels rectors d'un bisbat convocats pel bisbe corresponent per a marcar les pautes pastorals.

21. *Constitutiones Synodales Dioecesis Barchinonensis sancitae amb ejus episcopo Jacobo Català et Albosa*, Barchinone (Pauli Riera et Sans), MDCCCXCI.

tes, impresos en general) i la pornografia. Com a creences supersticioses són tingudes: les consultes a somnàmbuls i tiradors de cartes, els endevinaires de planetes i bonaventures, l'ús de coses santes per a aquestes adivinacions.²²

Contra tot això, el remei considerat com «una de les primeres i més importants funcions del càrrec parroquial encara que en apariència la més humil i menys qualificada» és l'ensenyança del Catecisme. En conseqüència, s'estableix que en totes les festes de precepte, sigui en una de les misses –matinal o major– o en altra oportunitat, s'expliqui el catecisme de manera senzilla i fàcil d'entendre; aquests mateixos dies i durant la Quaresma s'ha de fer diàriament catecisme per als nois i noies, distribuint-los en classes segons l'edat, i per aquesta tasca s'ha de demanar l'ajut d'altres preveres, de seminaristes, si n'hi ha, i de laics.²³ La tasca catequètica ha de continuar en el «catecisme de perseverança», amb la finalitat d'inculcar tres principis considerats bàsics: no adherir-se a cap secta secreta, avorrir de tot cor la blasfèmia i el treball dominical, comprometre's a demanar «quan hora sia» els darrers sagraments. L'article XV assenyalava que tota la catequesi s'ha de fer en català, i només en castellà quan les circumstàncies locals ho demanin. Enfront de la «plaga de l'ensenyança laica», el Sínode prescriu la visita parroquial a les escoles, la creació d'escoles parroquials, les biblioteques parroquials²⁴ i la creació d'Associacions de Propaganda Catòlica.²⁵

És en aquest context que cal situar la pastoral del bisbe de Barcelona, Josep Morgades i Gili, sobre la llengua de la predicació i de l'ensenyament catequètic; és la primera de cinc instruccions, curiosament publicades en castellà, des del 6 juny 1900.²⁶ La pastoral acaba resumint la situació i plantejant la solució:

Ya que con una paciencia apenas concebible sufrimos hace tanto tiempo el yugo de ser administrados, enseñados y juzgados en castellano, lo cual nos perjudica gravemente; seamos exigentes al menos en ser instruidos en catalán en lo que mira al Cielo y nos pone en relaciones con Dios en nuestros apuros y tribulaciones, en nuestros deseos y esperanzas, en los desahogos de nuestra alma, porque si podemos prescindir de los beneficios de este mundo, precederos y caducos en verdad, aunque muy conducentes al bienestar honesto de esta vida, no podemos en manera alguna renunciar ni permitir que sufran perjuicio ni merma de ninguna clase, los intereses del Cielo porque son eternos, y el fin último de la creación y de la redención humana. Y tal es, ni más ni menos, la importancia que tiene predicar y enseñar el catecismo en Lengua catalana.

En el primer capítol, Morgades no dubta de qualificar d'absurd i de poder tirànic «obligarle [*al poble*] a usar en sus relaciones civiles una lengua que no le es natural», com tampoc poc entendre que la gent recrimini als habitants de les

22. *Constitutiones...*, pàg. 12-15.

23. Es recomana també al rector de portar una llista de nois i noies de set anys fins que hauran combregat.

24. L'any 1879, el bisbe Urquinaona havia creat una Llibreria Diocesana (carrer de la Palla, 25) per difondre llibres catòlics i n'havia nomenat una junta protectora (*BOOB*, XXI (1879), decret del 21 d'octubre de 1789, pàg. 385-387).

25. *Constitutiones...*, pàg. 16-23. És curiós que tots aquests anys es renova una prohibició de l'any 1856 –de fet ja es donava a començament del segle XIX– de fer representacions dramàtiques de la passió durant el temps de quaresma.

26. *BOOB*, XLIII (1900), pàg. 5-20.

regions no castellaneres que facin ús de la seva llengua. El segon capítol està dedicat a defensar el català com a llengua pròpia amb totes les seves característiques. En el tercer, el bisbe fa una reflexió, fins i tot antropològica, sobre els avantatges de predicar en català, deixant pel capítol quart l'aplicació a la catequesi²⁷ i en el cinquè la part dispositiva.

Un dels temes que s'havia fet present amb motiu de la Constitució de 1869 era la jurisdicció sobre els cementiris, donat que s'havien secularitzat i, per tant, ara n'era reclamada altra vegada la propietat, i si més no l'autoritat, per part de la jerarquia catòlica. Els passos que s'havien donat són els següents: ampliar el cementiri amb una part per enterrar els no-catòlics; envoltar-lo amb una separació, tot fent-hi un accés propi; podien construir-se cementiris especials a càrrec de municipis o de persones privades i el terreny serà considerat d'utilitat pública (Reial Ordre de 28 de febrer de 1872).²⁸ Com hom pot imaginar-se, la casuística va ser diversa: l'enterrament per ordre de l'alcalde d'un suïcida, malgrat el difunt portava tres anys sense complir per Pasqua, amb la conseqüent queixa de les autoritats eclesiàstiques sobre qui tenia autoritat per a decidir a on corresponia ser enterrat.²⁹ No és estrany, doncs, que una de les primeres mesures de la Restauració volgués solucionar el problema. Una circular del Ministeri de Gràcia i Justícia adreçada als bisbes reconeixia a l'autoritat eclesiàstica la capacitat de decidir d'acord amb els canons i amb els convenis amb Roma si els difunts tenien o no dret a ser enterrats en terra sagrada; en cas negatiu i que el cementiri no tingués espai propi per fer-ho, s'havia de crear un espai respectat (3 gener 1879).³⁰ Tres anys més tard, el bisbe es queixava, en una carta pastoral, dels enterraments espiritistes i maçònics davant la inhibició de les autoritats (22 agost 1882).³¹ La darrera disposició, que deixà tancada la qüestió fins a 1931, va ser una disposició del governador civil de Tarragona pel cas d'una persona casada civilment. El mandatari disposava que, si el rector havia denegat el permís per ser enterrat en terra sagrada, aquest es podia fer en el lloc corresponent –la sepultura familiar–, però el cadàver s'havia de portar al cementiri pel camí més curt; curiosament, la família no tenia cap capacitat decisòria (11 juliol 1891).³²

Això ens porta a parlar sobre els matrimonis civils, donat que era lícit, a partir de la Constitució de 1876, de fer-los per aquelles persones que no pertanyien a l'Església de l'Estat. La qüestió s'havia ja suscitat l'any 1869 amb l'aprovació del matrimoni civil, que ara havien de revalidar les Corts Constituents. L'episcopat es trobava a Roma per a la celebració del Concili Vaticà I (1869-1870), però els bisbes s'adreçaren a les Corts per a reclamar que el matrimoni no es podia separar del sagrament, i que fer-ho seria matar la família (1 gener 1870).³³ Incorporat el matrimoni civil a la legislació, el vicari capítular de Barcelona –la seu era vacant–, va pro-

27. Morgades no dubta de presentar com a model els protestants pel valor que donen a la pregària en família i la importància que té en aquesta que tots els seus membres la facin en una mateixa llengua, no els pares en català i els fills, que l'han après ara, en castellà.

28. *BOOB*, XV (1872), pàg. 73-74.

29. *BOOB*, XVI (1873), pàg. 58-67; el fet s'havia produït a Fuentesauco (Zamora), però era presentat en el butlletí barceloní com la «llibertat religiosa en la pràctica».

30. *BOOB*, XXI (1879), pàg. 13.

31. *BOOB*, XXIV (1882), pàg. 345-355.

32. *BOOB*, XXXIII (1891), pàg. 216-217.

33. *BOOB*, XIII (1870), pàg. 17-21.

hibir que les persones casades només civilment poguessin ser padrins de baptisme, i que no s'havien d'admetre sentències judicials a favor, perquè legislaven sobre un tema en el qual no eren competents (1 juny 1872).³⁴ Una Reial Ordre, el 28 desembre de 1900, va determinar que per a poder contreure matrimoni civil calia abjurar davant del jutge de pertànyer a l'Església Catòlica, i que no fer-ho comportava la nul·litat del matrimoni.³⁵

LA PROGRESSIVA VINCULACIÓ DE L'ESGLÉSIA A LA MONARQUIA

D'alguna manera, poc a poc es va anar produint la simbiosi entre l'Església oficial i la Monarquia, tenint sempre com a punt de referència el Concordat de 1851, que de fet no quadrava totalment amb la nova situació política i molt menys social.

Hem citat anteriorment la circular del rei restaurat demanant a l'episcopat que donessin gràcies a Déu per la seva restauració (26 desembre 1875). Podem continuar amb la pressa de possessió de la canongia barcelonina reservada al monarca espanyol (2 març 1877); la pastoral del bisbe Urquinaona amb motiu de l'atemptat contra el monarca (8 gener 1880); la del bisbe Català amb motiu de l'epidèmia de còlera (juliol/octubre 1885), elogiant el comportament dels catòlics i criticant el comportament dels no creients;³⁶ l'assistència de 25 bisbes, entre ells el de Barcelona, a l'enterrament d'Alfons XII (25 novembre 1885); les pregàries públiques per l'embaràs de la reina a partir del cinquè mes i amb motiu del naixement del futur Alfons XIII (18 maig 1886); i en esclatar la guerra de Cuba i Filipines, el bisbe va establir que cada primer diumenge de mes es fes una funció religiosa demanant la victòria de l'exèrcit³⁷ i va exhortar, en una carta pastoral, a la subscripció de participacions en l'emprèstit nacional pels «alts interessos de la Religió i de la Pàtria» (11 novembre 1896).³⁸ En morir el general Martínez Campos, que era president del Senat, va ser convocat un funeral a la catedral, a petició de la reina regent (22 octubre 1900).³⁹

Aquesta aliança tron-altar comportava, altra vegada, que l'Estat esdevingués braç armat de l'Església. A part de les qüestions esmentades fins aquí, cal tenir-ne present dues més: la blasfèmia i el treball en dies festius. Sobre la blasfèmia, la primera intervenció civil la trobem en un comunicat del governador civil de Barcelona adreçada als alcaldes de la província, notificant que «queda prohibida la blasfèmia en toda la provincia», i que als blasfems els seria imposada una multa d'entre 1 a 5 pessetes –la màxima s'aplicaria als reincidents–, i per als funcionaris públics la quantia de la multa seria entre 5 i 10 pessetes.⁴⁰ La darrera intervenció en aquest camp és un recordatori publicat al butlletí del bisbat que als blasfemadors o els que fessin escarni a la religió en les processons els seria aplicat el codi penal de 1870.⁴¹

34. *BOOB*, XV (1872), pàg. 161-168.

35. *BOOB*, XLIII (1901), pàg. 361-363.

36. *BOOB*, XXVII (1885), pàg. 95-106.

37. *BOOB*, XXXVIII (1896), pàg. 263-264.

38. *BOOB*, XXXVIII (1896), pàg. 279-282; el resultat va ser de 750.819²⁹ pessetes, segons notícia a *BOOB*, XLI (1899), pàg. 220. Els ordenats *in sacris*, que no fossin preveres s'incorporaven a serveis auxiliars (Reial Ordre 12-VIII-1896).

39. *BOOB*, XLII (1900), pàg. 361-363.

40. *BOOB*, XXVII (1885), 20-IV-1885, pàg. 40-41.

41. *BOOB*, XLIV (1902), pàg. 58-60.

Va ser el bisbe Català qui una i altra vegada va insistir en les seves pastorals sobre el descans dominical. Així ho va fer en la de l'any 1888, escrita en vigílies de l'Exposició Universal, i va tornar a insistir-hi en la de l'any 1890.⁴²

No eren simples qüestions pràctiques. En la resposta de Silvela, president del consell de ministres, al Congrés Catòlic de Burgos, escrivia (28 setembre 1899):

Que ha procurado siempre hacer prevalecer el derecho exclusivo que por la Constitución tienen los católicos a hacer manifestaciones de sus ritos sagrados, ceremonias y emblemas piadosos [...] muy lejos por tanto de este Gobierno tener en poco a los Obispos y de desoir sus reclamaciones, las estima y procura atenderlas: en ellos reside un gran fuerza moral, garantía de la suprema necesidad de España, que es la paz, y la vida interior de los estados por fuerzas morales, se concierta más que por los apremios de la coacción material.⁴³

Deu anys més tard, la Setmana Tràgica variaria de forma radical aquest plantejament.

Tot i quedar quatre anys més enllà de la data que es dóna com a final del nostre Congrés, pensem que és interessant referir-nos-hi per a veure fins on podia arribar l'actitud davant dels protestants: es tracta de la construcció de l'església destinada a ser la parròquia anglicana de Barcelona, a on cada vegada, per qüestions econòmiques, hi residien més ciutadans de l'Imperi Anglès, i que havia estat avalada pel govern anglès. Tenim dos documents per analitzar la qüestió: una exposició dels veïns adreçada al governador civil de Barcelona (20 març 1905),⁴⁴ i la segona, una instrucció pastoral del bisbe cardenal Casañas (30 abril 1905).⁴⁵

En l'exposició al governador, els veïns li fan saber que creien que l'edifici religiós que s'estava construint al xamfrà dels carrers de Pau Claris i Rosselló seria una església o un convent, fins que s'han adonat, amb sorpresa, que serà una església "protestant", i que, per tant, la construcció contravé l'article 11 de la Constitució. Les raons d'aquesta contravenció es fonamenten, d'una banda, en una circular ministerial amb motiu de la construcció d'una església protestant a Menorca (23 octubre 1876), que interpretava que els símbols religiosos, fins i tot posats en una paret exterior –un sant Crist–, s'havia de considerar un acte públic i que, per tant, no es podia emparar en l'esmentat article de la Constitució; d'altra banda, recorden que l'església protestant construïda a Madrid (al carrer de la Beneficència),⁴⁶ havia obtingut la llicència per actuar sota condició de ser eliminats els elements arquitectònics que la identificaven com a edifici de culte no catòlic. En ambdós casos, la demanda s'havia basat en la possible confusió de la gent senzilla, que la podrien confondre amb una església catòlica. Demanen, doncs, al governador civil que els sigui denegat el permís d'obrir-la, i que si se'ls dóna el permís, ha de ser prèvia retirada de la creu que hi havia a la paret del carrer de Pau Claris.

42. *BOOB*, XXX (1888), 5-V-1888, és interessant perquè assenyalava com un dels pecats socials la mala distribució de la riquesa; la cita de l'Exposició Universal és per accentuar que això encara farà més difícil el descans dominical. *BOOB*, XXXII (1890), 3-V-1890, pàg. 124-139.

43. *BOOB*, XLI (1899), pàg. 333-334.

44. *BOOB*, XLVII (1905), pàg. 269-274.

45. *BOOB*, XLVII (1905), pàg. 251-286.

46. Encara avui és l'església major de l'Església Reformada Espanyola Episcopal.

Per reblar el clau, el bisbe cardenal Casañas va publicar una llarga instrucció pastoral amb la finalitat d'oposar-se a que «no s'obri aquesta nova bretxa a l'anarquia moral que ens ve al damunt i a la que és interès de tots oposar-hi amb tenacíssima resistència». Exposats els fets ja esmentats, i afegint-hi que la resposta del governador havia estat que ell no tenia competències sobre l'afer, el bisbe considera que es tracta d'una ofensa als catòlics i de l'incompliment tant de l'article 11 com del Concordat de 1851, que es mantenia en vigor. El dia de la inauguració per la Societat Anglesa ja era proper i per aquest motiu va adreçar un missatge al rei (22 abril). Les raons que el bisbe Casañas addueix per reclamar la desaparició de la capella són: només la veritat té dret a la difusió, i en el cas de l'ordre sobrenatural encara més, perquè està vinculada a l'eterna salvació; cal distingir entre llibertat («dret i facultat per a fer una cosa») i tolerància («suportar amb paciència algun mal»), la primera «és en si mateixa impia i absurda, perquè és una impietat i un absurd suposar que l'home té dret de no adorar a Déu i de donar-li el culte amb que ell vol ser honrat»; la segona cal tenir-la perquè cal estimar els enemics, però també, no s'oblidi, cal avorrir els errors; «no tot el que s'anomena drets individuals són veritables drets», sobretot quan són drets de Déu. La resposta del rei (1 maig 1905) i la del cap de govern (2 maig 1905) va ser d'acceptar la petició episcopal i dir que així es comunicaria al governador civil per al seu compliment i al govern anglès per al seu coneixement. Malgrat tot, la capella –convertint el crucifix exterior en una simple creu– va ser inaugurada, i la parròquia anglicana de Barcelona va tenir-hi el seu lloc de culte fins ben entrada la dècada dels anys seixanta del segle passat.

Conclusions

El punt d'inflexió en el tema de la llibertat religiosa a Espanya cal situar-lo a la Revolució de 1868 i, en conseqüència, a la Constitució a la qual va donar pas. Per això no és d'estranyar que per a les esglésies protestants espanyoles aquesta data sigui considerada la “Segona Reforma”. Inicialment, la majoria dels altres cristians procedien de països estrangers, però progressivament ciutadans espanyols es van anar incorporant a les noves denominacions religioses; per això, els textos constitucionals concedeixen el dret, en primer lloc, als estrangers, i en segon lloc als ciutadans espanyols.

La reacció catòlica, especialment de la jerarquia, és la defensa aferrissada de la unitat religiosa. Trencar aquesta és el primer pas per a trencar la unitat nacional. Per això, una i altra vegada reclamen la supressió de la llibertat de culte. Aquesta defensa s'argumenta des de la validesa dels pactes amb l'Església, és a dir el Concordat de 1851.

Aquesta reacció es centra, des del 1869 i també davant la Constitució de 1876, en reclamar un paper de protagonista en el camp de l'ensenyament en tots els seus nivells i de formes diverses: creació d'escoles catòliques, supervisió de les escoles estatals, vigilància sobre l'ortodòxia dels ensenyaments, ensenyament de la religió en els diversos nivells en que es va configurant l'ensenyament espanyol, etc.

L'intent d'implantació de la República Federal (1873) comportava, segons el projecte constitucional, la separació de l'Església i l'Estat; a partir, doncs, d'aquest moment el règim republicà serà mal vist per l'episcopat i els catòlics espanyols. L'ensenyament polític de Lleó XIII en la dècada dels vuitanta, que donava carta de naturalesa al constitucionalisme i fins i tot al republicanisme en l'ètica política catòlica, no serà acollit i s'accentuarà el trencament polític i la vinculació del que és catòlic a la dreta monàrquica. L'arquebisbe de Tarragona, Francesc Fleix i Solans, ho expressava amb aquestes paraules: «l'Església és el millor auxiliar de tot govern d'ordre i de llibertat, i la concòrdia entre el sacerdoti i l'imperi és la força d'una nació i la font fecunda de ventura i prosperitat».⁴⁷

47. *BOOB*, XI (1868), pàg. 418.